

Gajzágó László (1883-1953), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

László Gajzágó (1883-1953), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Gajzágó László, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1883. augusztus 1-jén született Karcagon és 1953. szeptember 26-án hunyt el Budapesten. Örmény eredetű családból származott, édesapja Gajzágó Béla ítélőtáblai tanácselnök volt. A Magyar Tudományos Akadémia 1942. május 15-én választotta levelező tagjává. 1949. október 31-én politikai okokból tanácskozási jogú taggá minősítették vissza. Akadémiai tagságát 1989. május 9-én állították helyre.

Jogi tanulmányait Debrecenben, Budapesten és Kolozsvárott, illetve Párizsban, Rómában, Bécsben és Berlinben végezte. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen jog- és államtudományi doktori oklevelet szerzett 1912-ben, és ügyvédi vizsgát tett. Gajzágó igen tájékozott volt nemcsak a jogtudományok, de a történelem, a filozófia, a szociológia és a filológia területén is, sok nyelven tudott, műveinek jegyzetei szerint ismerte például a provanszál, a katalán és az arab nyelvet is. Nem volt idegen tőle a költészet sem. *A nemzetközi jog eredete* című könyvében közölt Goethe és Schiller idézeteket a függelékben maga fordítja le, mert a meglévő magyar fordítások „bármely kiválóak is egyébként, a metrikus követelmények kisebb betartásának kényszere alatt az itteni tudományos célok szempontjából tekintetbe jövő részleteket nem tükrözik kellő élnkséggel.”

1912-1918 között Isztambulban az osztrák—magyar konzuli főtörvényszék elnöki titkáráként szolgált, 1914 és 1918 ugyanitt helyettes főbíró is. 1918-ban részt vesz az Osztrák-Magyar Monarchia Császári és Királyi Ház és a Külügyek Minisztériumának felszámolásában. 1919-1920-ban miniszteri tanácsosként, illetve politikai referensként a magyar tárcaközi fegyverszüneti bizottság és a magyar tárcaközi jóvátételi bizottság tagja, emellett a budapesti szövetségközi tábornoki tanács, majd a diplomáciai főmegbízottak felé összekötő. 1923-tól kezdődően a Nemzetek Szövetsége Tanácsában többször volt magyar delegátus. illetve a Nemzetek Szövetségének Közgyűlésein helyettes magyar delegátus. 1924-től a magyar kormányt képviseli nemzetközi bíróságok előtt. 1927-ben rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri megbízást kap.

1932 és 1936 között magyar ügyekben a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság előtt több alkalommal kormány megbízott a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság előtt. Későbbi munkahelyének, a Pázmány Péter Tudományegyetemnek az ügyében is sikerrel járt el. 1935-ben a budapesti tudományegyetem háromszáz esztendő jubileuma alkalmából honoris causa doktori címet kapott. 1936-ban, – ekkor a Külügyminisztérium Nemzetközi jogi Főosztályának vezetője – nyilvános rendes egyetemi tanárnak nevezik ki és vele töltik be a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán 1928-ban alapított, önálló Nemzetközi Jogi Tanszékét. Ő volt a tanszék mellett működött Nemzetközi Jogi Szeminárium igazgatója is. Budapest bombázásakor fontos kézíratai semmisültek meg. 1949-ben, politikai okokból, kényszernyugdíjazták.

Gajzágó László tagja volt az *American Society of International Law*-nak (1924-től) és az *Académie de Droit International*-nak (1931-től). Ugyanettől az esztendőől a Magyar Külügyi Társaság alelnöke is, egészen annak 1944-ben bekövetkezett megszűnéséig. 1938 és 1945 között betölti a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége elnökének tisztjét is.

Gajzágó László tudományos pályája az első világháború előtt, polgári jogi munkákkal indult. (*Az állam felelőssége közhivatalnokai jogellenes cselekményei által harmadik személynek okozott károkért* (Debrecen, 1912); *A korlátolt felelősségre alakult társaság* (Debrecen, 1912). Legfontosabb, hatalmas anyaggyűjtésre támaszkodó nemzetközi jogi művei az 1940-es évek első felében születtek: *A háború és béke joga* (1941), *A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései* (1942), *Gli elementi essenziali del diritto internazionale e il loro stato attuale* (Budapest, 1943); *A nemzetközi jog mivoltáról* (akadémiai székhelyű előadás, 1943).

Gajzágó László munkáiban történetileg vizsgálta a nemzetközi jog elméleti kérdéseit, mert meggyőződése volt, hogy a nemzetközi jog lényege, jelentősége és értéke nagyobb történelmi távlatokban való szemlélés útján bontakozik ki, csakúgy, mint annak dinamikus ereje. Gajzágó gondolkodása természetjogias volt, nem elégítette ki saját kora nemzetközi jogi normáinak elemzése, ezért is szentelt nagy figyelmet a nemzetközi jog eredete kérdésének, annak a korszaknak, amikor tudós fők új jogot hívtak elő a természet öléből, amely ki tudta fejezni az akkor kifejlődött európai nemzetállamok közötti kapcsolatokat. Gajzágó máig érvényes módon mutatja be: a nemzetközi jog nem normatív vákuumból született. A skolasztika burkában megjelenő nemzetközi jogi gondolkodás elsősorban a teológiából és a

kánonjogból merített, de forrásai között ott találjuk a római jogot és a középkori helyi jogokat is. „Mai pozitivista gondolkodásvilágunkban – amelyre különben, oly büszkék vagyunk – sokáig várhatnánk, amíg egy nemzetközi jog megszületik. Ugyan mely pozitív nemzetközi jogi jogforrásból születhetnék meg oly gyorsan – talán az államoktól oly nehezen kieroszakolható államszerződésekből vagy az oly lassan képződő jogszokásokból?”

Amint kifejti, a nemzetközi jog – a szuverén és jogilag egyenlő államok alkotta koordinatív normarendszer – megjelenéséhez a birodalmi alakulatok és eszme bukására volt szükség, mert egy impérium tartományai és központja között alá- és fölérendeltségi kapcsolatok vannak, amelyet a szubordinatív szerkezetű államjog szabályoz. A kialakuló nemzetállamoknak meg kellett tanulniuk együtt élni, közös ügyeiket megszervezni és formába önteni, hiszen egyikük sem volt már elég erős arra, hogy a többit egy birodalomban egyesítse, ezt bizonyította V. Károly kísérletének bukása is. Az egymástól független nemzetállamok között kialakuló új szokások és szerződések első vizsgálói spanyol szerzetesek voltak, akiknek eszméi meghihlették az államkancelláriákat. Gajzágó László ezt a következőképpen magyarázza: „Nem lehet meglepő, hogy e felismerések először az akkor oly nagy és hatalmas Spanyolországban, V. Károly német-római császár és spanyol király birodalmában, illetve hatalmának akkori középpontjában láttak napvilágot. A tudományok is rendszerint a hatalom és a jólét helyein virágoznak; ott van rájuk szükség, ott van a legnagyobb értékük. Azon kívül éppen Spanyolországban ütközik meg az újkor hajnalán a legközvetlenebbül egymással ennek az országnak önálló független nemzeti országgá való ébredése, uralkodójának, az igazi spanyol hazafivá is vált, de még inkább német-római császár V. Károlynak, a múlthoz ragaszkodóan, erősebben világbirodalmi, mint kizárólag spanyol nemzeti aspirációival. Érthető tehát, hogy az új jog éppen az ütközésnek a helyén bukkan elő a régiből.”

Gajzágó László a klasszikus nemzetközi jogi írók gondolatainak felidézésével és analízisével vizsgálta nem csupán a nemzetközi jog eredetét, hanem, annak két fő területét is, az államok közötti háborús és békés állapotot szabályozó normákat. Véleménye szerint a háború aligha küszöbölhető ki, mert ugyan az „ember erkölcsi természete” küzd ellene, de az „ember fizikai természete” és „természet adta társas életrendje” mégis elvezet a kirobbanásához. Így a jog igazi szerepe a háború felesleges szenvedéseinek csökkentésében van.

Gajzágó László a jogszerű és jogtalan háború fogalmát vizsgálva a spanyol iskola műveiben, támadta a Népszövetség békerendszerét és általában a kollektív biztonság gondolatát, amely

szerinte csak a győztes államok nemzetközi rendszerét megingató háborút tekinti jogellenesnek és helyez kilátásba kollektív fellépést ellene.

Gajzágó László számára Grotius fellépése azért is volt nagyjelentőségű a nemzetközi jog fejlődésében, mert tanításaiban a keresztény erkölcsöt tekintette alapnak, a reformáció után és a „machiavellizmus” elterjedése ellenére is. Ahogy *Váli Ferenc* – egykori méltatója – megállapítja „A szerző óva int a machiavellizmustól annyiban is, hogy néha tetszetős és a nemzetközi jog látszólagos fejlődését előmozdító alakban és jelszavak mögött jelenik meg, mely jog azonban meggyökeresedni nem tud, és csak fegyverként szerepel egyesek számára, de valójában messze marad a nemzetközi jogtól. (. . .) A szerző így a genfi népszövetségi jelszavakkal szembeállítja a „völkisch” és a „Lebensraum” politikai posztulátumait”. Valóban, Gajzágó féltette a klasszikus nemzetközi jogot az első világháború győzteseinek békerendszerétől és a náciizmus doktrínáitól.

Gajzágó személetesen fejezi ki, hogy a nemzetközi joggal kapcsolatos közkeletű szkepszis valójában a nemzetállami keretek között élő emberiség önkritikája. „Hadd, vehessem magamnak a bátorságot, és hívhassam fel szerényen a figyelmet arra, hogy ha nemzetközi jog elégtelensége és gyakori megsértése miatt panaszkodási vagy gúnyolódási vágy fogja el némelyikünket, ne gondoljuk, hogy a helyes címzettekhez fordultunk, ha mások fölött panaszkodunk és gúnyolódunk. Magunk fölött panaszkodjunk és gúnyolódjunk.”

Kardos Gábor egyetemi tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar)

email: kardos@ajk.elte.hu